

Mátyás palotái: Visegrád

(GRÓF PÉTER ELŐADÁSA A TÖRTÉNELEMTANÁROK (18.) ORSZÁGOS KONFERENCIÁJÁN HANGZOTT EL 2008. OKTÓBER 5-ÉN)

Visegrád Budapesttől 43 km-re, északra, a Duna jobb partján fekvő kisváros. Több évezredes történetét az emberi hatásokra is változó földrajzi környezet határozta meg az őskortól napjainkig. Visegrád területén az emberi jelenlét legkorábbi nyomai az újkőkorbba vezetnek, a bronzkortól folyamatosan lakott a környék. A Kr.u. I. századtól évszázadokon keresztül a római birodalom határa húzódott a Duna mentén. A római erősített határ, a limes visegrádi szakasza, ahonnét 9 őrtorony és 2 erőd meglétéről van tudomásunk, a későrómai korban Pannonia provincia legjobban megerősített határszakasza volt. A római emlékek közül a Sibrik-dombi erőd és kőbányai őrtorony romjai tekinthetők meg.

Visegrád a történeti forrásokban először 1009-ben Szent István adománylevelében szerepel mint „Visegrád vár” ill. „Visegrád vár megyéje”. Pest megye őse, Visegrád vármegye székhelye, ispáni vára a X-XI. századi átépített sibriki római tábor falai között volt. A korai Visegrád az ispáni várból, a főesperesi templomból, várkerti Szent András monostorból és váralji faluból állott. Az ispáni vár romjai mellett a főesperesi templom látható. A tatárjáráskor elpusztult település újjáépítése IV. Béla király nevéhez fűződik aki az 1250-es, 60-as években felépíttette a kettős várrendszert.

1323-ban Károly Róbert Temesvárról Visegrádra helyezte udvarát, ezáltal Visegrád Magyarország királyi székvárosa lett egészen a XV. század elejéig. A fellegvárban őrizték a török időkig a Szent Koronát. 1335 őszén itt zajlott le a visegrádi királytalálkozó a magyar, a cseh és a lengyel uralkodó részvételével. Nagy Lajos folytatta a palota építését. 1370-ben itt fogadta a lengyel rendek küldöttségét, akik neki ajánlották fel a lengyel koronát. Zsigmond király építkezéseinek köszönhetően a palota 1400 körül a korabeli Közép-Európa legnagyobb és legpompásabb uralkodói rezidenciájává vált.

Luxemburgi Zsigmond 1405 és 1408 között udvartartását Budára költöztette, ezzel Visegrád háttérbe szorult, s nemcsak a palota hanem a királyi város is hanyatlásnak indult. Mátyás király figyelme csak az 1470-es években fordult a Visegrád felé, 1476 után a visegrádi uradalmat a királyi birtokokat kezelő budai udvarbíróóság alá rendelte, így a visegrádi palotaépítkezéseket a budai udvarbírák szervezték. Mátyás Aragóniai Beatrixszel történt házasságkötése után 1476-77-ben, kezdett a palota újjáépítéséhez.. A munkálatok 1486-ig tartottak. A Zsigmond-kori alaprajzi elrendezést megőrző palota épületeit Mátyás a padlóktól a tetőzetig felújíttatta, díszkútjait, berendezési tárgyait, kályháit kicseréltette. Bár új épületrészeket nem építettek szinte minden építészeti részletet, szerkezeti elemet: ajtó- és ablakkeretet, kandallókat, oszlopokat kicseréltek. Az átalakítás döntően későgótikus stílusban készült, a palota kőfaragványai között azonban feltűnik néhány igen nagy jelentőségű reneszánsz faragvány is. A későgótikus alkotásokat - új nyílászerveket, kandallókat, boltozatokat, zárterkélyeket, az alsó fogadóudvar oszlopcsarnokait helyi

mesterekből álló műhely készítette. Kiemelkedő alkotásuk a zárterkély, valamint az 1483-ban, budai mesterek által faragott vörös márvány Oroszlános-kút.

A palota Duna felőli, 123 m hosszú főhomlokzat meghatározó, reprezentatív eleme épült kőből faragott, címerekkel ékesített zárterkély és az alsó udvar későgótikus loggiája 1476-81 között készült el. Az alsó fogadóudvar Mátyás korában Oláh Miklós humanista történétíró, későbbi esztergomi érsek leírása szerint: "mindenfelé zöldell és mezei virágokkal pompázik" Ez a tér a palota nyilvános része lehetett, közepén állt a Herkules kút mesterének Giovanni Dalmatának az alkotása a Múzsák kútja. Pontos helyét az eddigi régészeti feltárások még nem tisztázták, így csak Oláh Miklós leírásából van képünk róla: "A kellős közepén[t.i. a fogadóudvarnak GP] remekbe készült forráskút emelkedik, vörös márványból faragták, a múzsák alakja domborodik rajta, s a csúcsán egy Cupido-szobor* márványtömlőre telepedve nyomja ki a jóízű, hideg vizet, mely a szomszéd hegyen fakadó forrásból vezetéken jut el ide, és zenés csobogással szökik csöveiből egy márványkádba, majd onnan egy kerek medencébe. Ebből a kútból, a híres Corvin Mátyás király parancsára - az ő műve minden építkezés, melyet itt elmesélek - diadalünnepei idején bor folyt, ahogy az idősebbektől hallottam, hol fehér, hol vörös; fentebb, a hegy lábánál engedték bele ügyesen a vezetékbe.." A fogadóudvartól délre a palota lovagi tornapályája található, ahová a Mátyás korban lelátót építettek.

A palota legfontosabb Mátyás-kori, reneszánsz építészeti elemekkel felújított része az ÉK-i palota díszudvara. Az 1484-re teljesen újjáépített udvar földszintjét későgótikus, csillagboltozatú kerengő övezte. Az ásatásokon előkerült számos építészeti elem: ajtó-ablaknyílásrészek, mennyezeti bordák, reneszánsz faragványtöredék segítségével több évtizedes történelmi, régészeti, művészettörténelmi, építészettörténelmi kutatás után 2000-re sikerült a díszudvar művészeti és építészettörténelmi szempontból egyedi jelentőségének megfelelő rekonstrukcióját megalkotni. A Mátyás korban a földszinti későgótikus kerengő felett, az első emeleten reneszánsz, balusztrádos, oszlopos loggia épült. A díszudvar művészettörténelmi jelentősége abban áll, hogy Itália után Európában először itt jelent meg a reneszánsz építő- és szobrászművészet, mindez a későgótikával harmonikus egységben. Az udvar közepén állt a hazai vörösmárványból faragott Herkules kút. A nyolcszögletű alaprajzú, háromlépcsős talapzaton emelkedő kút nyolcszögletű medencéjének oldallapjait Mátyás címerei - magyar, cseh királyi, besztercei grófi és a Hunyadi családi - díszítették, a kúttálat tartó középpillér csúcsán a lernai hydrával küzdő, gyermekként ábrázolt görög mitológiai hős Herkules szobra magasodott. A gonosz szörnyet, a rosszat legyőző hős minden bizonnyal Mátyás természetes fiára, kijelölt örökösére Corvin Jánosra utal. A kutat a palotában reneszánsz szobrászműhelyének vezetője Giovanni Dalmata készítette, s az ő tervei szerint épült az emeleti loggia is. Az első emeleten királyi pár és a hercegi lakosztályok - fogadóterem, nappali, ebédlő, hálószoba - és a királyi magánkonyha és az árnyékszékatorony voltak. A második emelet királyi és királynéi téli lakosztályokat, a palota fürdőjét és az Oroszlános kút övező magánkertet foglalta magába. Innét híd vezetett a kápolna királyi ortóriumába.

A kápolna Mátyás korában nyerte el reneszánsz szobrászati díszait, amelyek közül több alkotás maradt ránk. A carrarai fehér márványból és hazai, geressei vörösmárványból faragott szobor-, relieftöredékek, a híres Visegrádi Madonna dombormű, a szentségház maradványai, az orgonaerkély gyámkövei. Az egyik gyámkövön Mátyás király, a másikon Beatrix királyné címere látható.

Itáliai előképek alapján készülhettek a palotakert Mátyás kori teraszai, pergolája, sőt talán a kerti villa is. A palota feltárása során nemcsak építészeti, szobrászati emlékek kerültek elő a Mátyás király udvarában zajló mindennapi élet tárgyi kultúrájának számtalan emlékei is: a kályhák, a padlótéglák, csillárok, gyertyatartók, üveglámpások, a bútorvasalások, tanúskodnak a lakáskultúráról, a kerámia-, üveg- és fémedények, evőeszközök, az nemrégiben feltárt konyha hulladékmaradványai az étkezési szokásokról, a ruhadíszek, övveretek, csatok, kardok pedig a korabeli öltözetekről. Érdekes a Buda és Visegrád Mátyás-kori leletanyag összehasonlítása: Budán lényegesen több reneszánsz faragvány, építészeti részlet, található, míg Visegrád kályhacsempe anyaga a jelentős.

A visegrádi palota, annak ellenére, hogy ekkor már nem uralkodói székhely hanem „csak” vidéki rezidencia, egyedi környezetével, a királyi építőműhely magas színvonalú tevékenységének köszönhetően változatlanul a korabeli Európa egyik fényűző királyi lakhelye. A történettudomány és a régészet alapvető problémája a források és a régészeti eredmények összhangba hozása, a forrásadatok régészeti megerősítése, kontrollálása és viszont. A legtöbb esetben a régészetileg jól kutatott lelőhelyekre nincs elegendő forrás, ill. gyakran a történeti adatokkal jól dokumentált városok, várak, települések, egyházi, világi építmények régészetileg nem vagy nehezen kutathatók. A Mátyás kori Visegrád esetében érdekes megfigyelés, hogy Mátyás itineráriumának elemzése során kiderült a király szinte alig tartózkodott Visegrádon. A források tisztelete ellenére is nehezen hihető, hogy Mátyás „akiről közismert volt, hogy szuverén és határozott egyéniségű uralkodóként figyelme minden fontosabb kérdésre kiterjedt nem „felügyelte” volna a visegrádi palotaépítkezést. Nem beszélve a korabeli és későbbi humanista tudósok (Bonfini, Galeotto Marzio, Ransanus, Oláh Miklós és mások) megemlékezéseiről, akik Visegrád szépségéről és Mátyás itteni építkezéseiről tudósítanak.

A visegrádi királyi palota nemcsak uralkodói lakhely, fényűző építészeti alkotás, politikai-adminisztratív központ, hanem Corvin Mátyás uralkodói reprezentációjának egyik fontos eleme. A nem királyi vérből származó Hunyadi Mátyásnak alapvető célja volt - nemcsak Visegrádon, hanem Budán is - , hogy az európai dinasztiák előtt bizonyítsa uralkodói rátermettségét, országa erejét, gazdagságát. Ebben fontos szerepe volt Beatrixnak és a vele, általa érkezett olasz tudósoknak, művészeknek, mestereknek. Legalább ilyen lényeges volt a fő ellenség, a világhatalom török császárság számára demonstrálni a magyar király hatalmát. Még ha nem volt igaz, akkor is jó példa az Oláh Miklós által megörökített történet a török szultán követéről, aki a királyi palotában fényes kísérettel őt fogadó Mátyás előtt a csodálattól nem jutott szóhoz. A művészetpártolás, a reprezentáció legalább annyira

volt a reneszánsz uralkodó erénye, mint a kor kényszerpályáján mozgó, a rendelkezésre álló lehetőségeket maximálisan kihasználó reálpolitikus fejedelem tudatos döntése. Mátyás halála után a fényűzően felújított palotát utódai, a Jagellók is szívesen használták, és a palota mellett álló ferences kolostor – Mátyás által megkezdett – újjáépítését is befejezték. A palotában utoljára 1539 nyarán tartózkodott magyar király, Szapolyai János személyében, ekkor a palotában felújításokta végeztek. A mohácsi csata után indult meg a visegrádi palota végérvényes hanyatlása, amit az 1544-es török hódítás és az 1595-ös keresztény várostrom pusztításai tettek véglegessé. A palota a XVI. század végétől már lakhatatlan rom volt, amelynek falait a török kiűzése után, a XVIII. század első felében csupán kőbányának tekintettek. Visegrád 1737-es, Bél Mátyás-féle, másként hitelesnek mondható ábrázolásán a vár mellett a királyi a palotából semmi sem látszik. A történészek egy része a 19-20. században létezését is kétségbe vonta. 1934-től Schulek János és az azóta itt dolgozó kutatók kitartó és áldozatos munkájának köszönhetően vált nyilvánvalóvá, hogy a visegrádi palota, a középkori magyar királyok székhelye létezett és ma régi pompájára emlékeztetve várja látogatóit.

Gróf Péter régész-muzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeum
Visegrád
comespalatini@gmail.com

Irodalom

Altum Castrum 5. a Visegrádi Mátyás Király Múzeum Füzetei 2005.

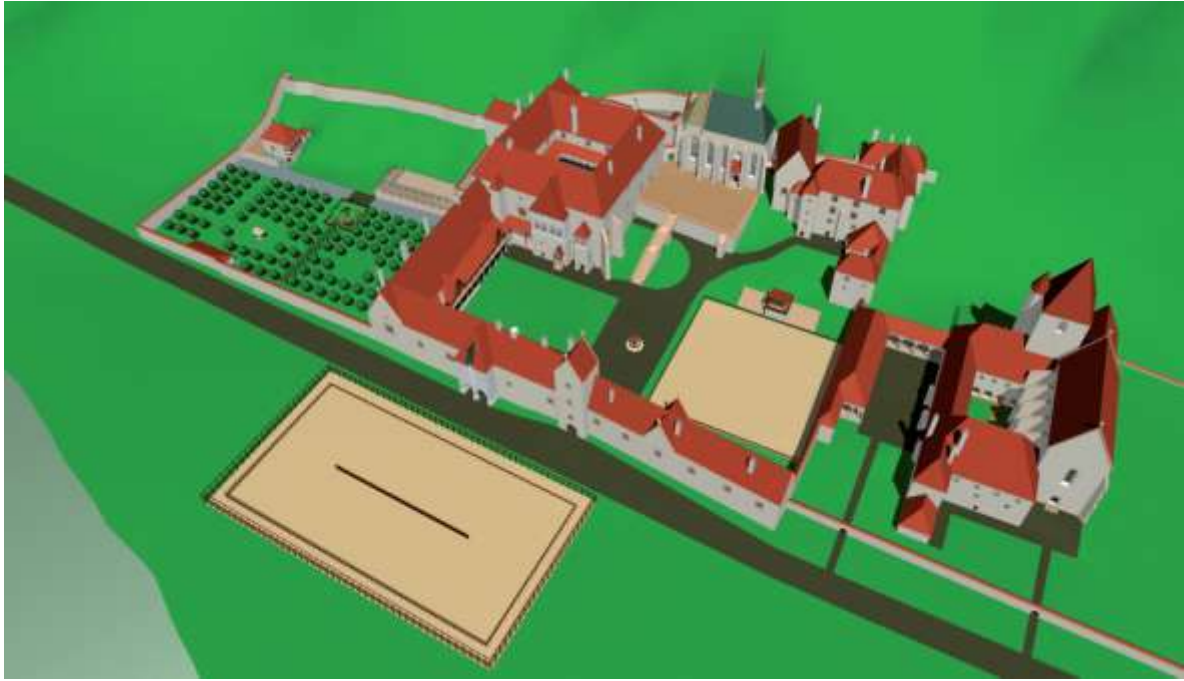
szerk. Buzás Gergely

Buzás Gergely

Giovanni Dalmata Herkules-kútja a visegrádi királyi palotában 2001.

Mátyás kori díszudvar a Herkules kúttal

A királyi palota Mátyás-kori képe (Buzás Gergely rekonstrukciója)